

Csáki Anikó—Mészáros Mercedes—Sponga István

Fogvatartásból szabadult fiatal felnőttek társadalmi (re)integrációjának lehetőségei

„Az emberben nincs szörnyeteg. Az emberben csak ember van, és mi ezt az embert szabadítjuk fel.”

(C. R. Rogers)

Bevezetés

Az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium 2005-ben pályázatot hirdetett olyan kutatások finanszírozására, melyek fő célja, hogy segítséget nyújtson a társadalmi kirekesztés elleni küzdelem programjához kapcsolódó munkálatokhoz és a térségi, illetve regionális szintű tervezéshez. A pályázat a 2005. évi társadalmi befogadás kérdéséről szóló kutatásokat támogatta.

A Váltó-sáv Alapítvány munkatársainak magja 1997-től foglalkozik fogvatartott és szabadult (16-30 éves) fiatalokkal, segíti/támogatja reszocializációjukat. Úgy véltük, nagy tapasztalatunk és tudásunk gyűlt fel a témában és a területen, és mindezt meg kívántuk erősíteni kutatási eredményekkel is.

A témában eddig megvalósult kutatások¹ azt bizonyítják, hogy a börtönpopuláció jelentős hányada már a fogvatartás előtt kirekesztett, melyet a börtön nemhogy enyhítene, hanem ezt mélyíti, fokozza. A hátrányos megkülönböztetés tapasztalata a szabadságvesztéses büntetés letöltése után szinte biztos a szabaduló számára. A büntetés-végrehajtási intézetekben és a szabadulás után nem áll rendelkezésre segítség, olyan emberi/segítői erőforrás, emberi kapcsolat (a családon kívül), mely egyrészt a bent töltött időt és annak problémáit, az előző életvezetés kérdéseit és tapasztalatait, a bűncselekménnyel kapcsolatos kérdések feldolgozását, a szabadulással kapcsolatos vélt és valós félelmeket, prob-

1 Huszár László: Az 1995-ös fogvatartotti felmérés a börtönön kívüli szociális helyzetre és az intézetben belüli életminőségre vonatkozó adatai. In: Deák Ferenc (szerk.): A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 1997. 2. szám. 1-20. old. BVOP Módszertani Igazgatóság, 1997.; MIP kutatási eredmények, Magyarország. Rövid összefoglaló. Tóth Herta, Zentai Violetta és Krizsán Andrea támogatásával. Bp., 2005. CEU. Kézirat. http://cps.ceu.hu/mip_reports.php. Tóth Herta – Krizsán Andrea – Zentai Violetta: MIP National Report. Hungarian country report. Bp., 2005. CEU. http://cps.ceu.hu/mip_reports.php.; Az ELTE Kriminológiai Tanszéke 1980-as évek közepén folytatott kutatási eredményei: Vigh J.– Tauber I. – Madácsi L.: A hátrányos társadalmi helyzet és a bűnözés kapcsolata. Bp., 1988. BM Kiadó.; Vigh József: Bűnismétlők, visszaesők, veszélyes bűnözők. In: Szerk.: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós: Kriminológiai ismeretek. Bűnözés. Bűnözéskontroll. Bp., 1999. Corvina.

lémákat, a jövő kérdéseit stb. célozná. Azt tapasztaltuk, hogy a szociális munka Magyarország büntetés-végrehajtási intézeteiből szinte teljesen hiányzik. Pedig nagy szükség lenne rá. A szabadulást követő gyakorlati ügyek intézése ennek csak egy kis szelete. A szabaduló számára a fogadó hatóság átláthatatlan és széttagolt. Számatlan esetben a saját ügyek intézését az információhiány nehezíti. A praktikus feladatok mellett pedig mély félelmek, kérdések, önismereti problémák húzódnak, melyek lelki gondozást igényelnek. A célcsoport tagjai alacsony mentálhigiénés egészséggel rendelkeznek, amelyet gyakran a kiábrándulás, reménytelenség, izoláció, frusztráció jellemez. Szociális kapcsolataik gyengék, érzéseik, érzelmeik kifejezése gyakran problematikus, ami a szűkös probléma-megoldási repertoár miatt gyakran agresszióba torkollik. A börtönszocializáció a reintegrációt tovább nehezíti, ami segítség hiányában szinte lehetetlen.

Összegezve elmondható, hogy a börtönbe kerülők többsége már a bekerülést megelőzően valamilyen szintű társadalmi kirekesztést élt meg. A bebörtönzés erősíti a kirekesztést (pl. a családi gyökerek és az egyéb támogató, emberi kapcsolatok meglazulnak), továbbá a börtön gyakran elősegíti a másodlagos társadalmi kirekesztést (a már kirekesztett emberek helyzetét további kirekesztő tényezőkkel súlyosbítja). A tapasztalatok alapján a szabadságvesztés büntetés végrehajtása nem járul hozzá a kirekesztődés folyamatainak és mechanizmusainak megszüntetéséhez, hanem éppen ellenkezőleg, súlyosbítja azokat, olyan társadalmi és egyéni feltételeket reprodukál, amelyek újra a bűnözői életvitel feltételeit hozzák létre. Sok volt fogvatartott nem tud sikeresen visszailleszkedni – még ha nem is kerülnek vissza a börtönbe, sokan közülük rendkívül marginalizált pozícióba kerülnek –, ami a bebörtönzés előtti hátrányos helyzetet reprodukálja, vagy még annál is kedvezőtlenebb helyzetet teremt. A börtön elhagyásakor ismét egyfajta elítelt státuszba kerülnek, hiszen a börtönbüntetés hatására még inkább elveszíthetik gyökereiket, és életükben további töresek jöhetnek létre. Kedvezőtlen helyzetük fokozódik a szabadulás után, reszocializációjukat nehezítik a társadalom tagjai, olykor az intézmények felől fellépő ellenséges, negatív, elutasító attitűdök; számos társadalmi szerepből, feladatvállalásból kiszorulnak, munkaerő-piaci elhelyezkedésük küzdelmes: ez egyrészt büntetett előéletüknek köszönhető, másrészt piacképes tudásuk (szellemi tőke) hiányából fakad. Mindez végső soron visszaeséshez, bűnismétléshez vezethet. Ez mind az egyén, mind a társadalom számára a legelőnytelenebb állapot. Továbbá ellentmondás áll fenn a büntető igazságszolgáltatás elvei és a gyakorlat között, ami abból adódik, hogy a büntetés-végrehajtási rendszer céljait nem lehet/nem tudja összeegyeztetni a társadalmi reintegráció céljaival – mindez pedig azt eredményezi, hogy erősödik bizonyos társadalmi csoportok kirekesztődése. Annak ellenére, hogy törvényi szinten a társadalmi (re)integráció hangsúlyos cél, a mindennapi börtönélet nem tükrözi ezt a prioritást. Különbőség van tehát aközött, hogy a társadalmi reintegráció a diskurzus szintjén hogyan jelenik meg, és aközött, amit a börtönélet tényleges valósága tükröz.

A bűnelkövetők, a hosszabb-rövidebb ideig tartó szabadságvesztéses büntetésre ítélték, szinte teljes egészében „kiesnek” a szociális támogatottak rendszeréből, ami további életvezetésükre és újbóli kriminalizálódásukra nagymértékben kihat. Emellett a különböző változási-átalakulási folyamat során gazdasági-szociális és/vagy politikai mar-

ginalizációjuk tovább mélyül, így szinte esélyük sincs a (re)integrációra. A célcsoport tagjai nemcsak joghátránnyal rendelkeznek, gyakran kisebbségek tagjai, kallódók, intézményi és informális kapcsolataik instabilak, és deviáns karrierjük, kriminalizálódásuk általában együtt jár a hajléktalanság, munkanélküliség és szenvedélybetegség problematikájával. Jelenleg Magyarországon a gyakorlatban nincs jelen a börtönökben szociális munkás, a gondozást – azaz nevelést – a büntetés-végrehajtási intézetekben a nevelő, az utógondozást szabadulás után a hivatásos pártfogó folytatja. Éles, elkülönült határ húzódik a gondozás és az utógondozás között, továbbá szakmai dilemmák is felmerülnek, hiszen a nevelő nem feltétlenül szociális munkás végzettségű, hasonlóan a pártfogóhoz. Természetesen mindkét szereplőben lehet azonban megfelelő érzékenység, illetve segíteni akarás és tudás, azonban a nevelő – mint a büntetés-végrehajtás alkalmazottja – feladata elsősorban a börtönben lévő megfelelő magatartás kialakítása (leegyszerűsítve a börtönszocializáció támogatása), a pártfogó pedig felügyeletet, kontrollt gyakorol a szabadulás után, azaz hivatalos személy. Összefoglalva tehát ma Magyarországon szinte teljesen hiányzik a szociális tevékenységek közül a fogvatartottak/szabadultak gondozását célzó szociális munka. Tapasztalatainkat kutatási eredményeink alátámasztják.

A kutatás hipotézisei, fő kérdései

Hipotézisünk szerint a visszaesés megelőzésének négy jelentős eleme a munkalehetőség, a képzettség/tanulási lehetőségek, a biztos lakhatási körülmények, valamint a tartós emberi kapcsolatok megléte. Az alapvető szociális feltételek biztosítása mellett döntő a szabadult fiatal felnőtt számára egy támogató, segítő kapcsolat, mentálhigiénés gondozás – a szabadulás utáni krízis csökkentésére, a személyes problémák pszichoszociális kezelésére irányuló lelki gondozás.

A vizsgált csoport

A vizsgált csoportot fiatalok és fiatal felnőttek (16-30 évesek), férfiak és nők, illetve fiúk és lányok vegyesen alkották. Különös súlyt kívántunk fektetni a hosszútávú/hosszszüidős fogvatartottakra. A kutatás ennek a veszélyeztetett csoportnak a sajátosságait és lehetőségeit elemzi, hiszen a deviáns/kriminális karrier meghatározó pontja – a szabadságvesztéses büntetés – után, a börtönszocializáció/börtönadaptáció (institucionalizáció) hatására, eleve szocializációs hátrányokkal indulva társadalmi be-, illetve visszailleszkedésük támogató, segítő munka nélkül igen küzdelmes, szinte lehetetlen. Az elemzés elsődlegesen azokat a folyamatokat vizsgálja, amelyek a büntetés-végrehajtás során, majd közvetlenül annak elhagyása után meghatározók a vizsgált csoport társadalmi integrációja szempontjából, azaz a gondozás/utógondozás tartalmát, lehetőségeit és megvalósulását kutatja.

Módszertan

A kutatás elsősorban elsődleges kutatás volt, ehhez két alapvető módszert alkalmaztunk. Az egyik módszer kvalitatív, mégpedig az interjúzás módszere. A kutatás során 56 fővel készítettünk strukturált életútinterjút. Az adatfeldolgozás során mindvégig az interjúalanyok válaszaiból indultunk ki, nem vizsgáltunk semmiféle hatósági anyagot.

Az interjúk vezérfonalát alkotó kérdéscsoportok és a kérdéssor kidolgozása a Váltó-sáv Alapítvány munkatársaival közösen történt.² Az interjúkra a fogvatartottakkal a büntetés-végrehajtási intézetekben került sor, kizárólag a kutató és az interjúalany részvételével egy külön helyiségben. A szabadult fiatalok esetében az Alapítvány működési helyén, egy külön irodahelyiségben vettük fel az interjút. Arra is figyeltünk, hogy miután a szabadult fiatalok kapcsolatban álltak már a Váltó-sáv Alapítvánnyal, a kérdéseket egy „független”, „külsős”, nem alapítványi munkatárs tegye fel.³ Az interjúkról hangfelvétel készült, de papíron is rögzítettük az interjúkat interjúvázat keretében, majd az adatokat a feldolgozás során elektronikusan tároltuk. A hangfelvételeket az elemzés után megsemmisítettük.

A kérdéssor összeállításánál az interjúalany életútját kívántuk feltérképezni, melynek fő területei a következők voltak: családi kapcsolatai, iskolai karrierje, börtönbüntetés előtti és alatti munkavégzése, pénzkezelése, esetleges szenvedélybetegsége, lakhatása, emberi/baráti/szociális kapcsolatai, kriminális karrierje és az ahhoz vezető út, börtönbeli élete (különös súlyt fektetve a nevelővel és a börtön egyéb személyzetével való kapcsolatára, valamint a benti oktatásra/képzésre, munkavégzésre), a segítő szervezetekkel való kapcsolata, terveit/jövőképe szabadulás után (itt a pártfogó felügyeletre fektettünk jelentősebb hangsúlyt). A szabadultak számára egy külön kérdéssort is megfogalmaztunk, mely a szabadulás utáni életkezdesre vonatkozott. Továbbá feltettünk olyan átfogó, elméleti kérdéseket is, melyek a társadalmi beilleszkedésre vonatkoznak, vagy az interjúalanyok véleményét kérdeztük: mit gondolnak arról, a börtön segíti-e a társadalmi beilleszkedést? Mi a véleménye arról, hogyan lehetne segíteni/támogatni a hozzá hasonló sorsúakat? Sokan mélyen elgondolkodtak ezen a börtönök alatt, és igen tartalmas válaszokat adtak ezekre a kérdésekre is.

Az interjúzás mellett, illetve azt kiegészítve a kérdőívvezés módszerét is alkalmaztuk. A terveink szerinti 1000 fős, illetve a megvalósulást tekintve közel ekkora minta esetében a kérdőív módot adott arra, hogy a büntetés-végrehajtási intézetekben tartózkodó fiatalok és fiatal felnőttek kemény szociológiai mutatóiról, helyzetéről, szokásairól, attitűdjéről, értékeiről képet kapjunk. Ezen túl megpróbáltunk rámutatni azokra a pontokra is, ahol eltérés figyelhető meg az átlagos és a kriminális attitűd között.

A kérdőív, amelynek összeállítását is a Váltó-sáv Alapítvány munkatársai végezték, 87, elsősorban feleletválasztásos kérdést tartalmazott.⁴ Az adatfelvételre 2006 márciusában és áprilisában került sor. Az intézetekben több mint 700 kérdőív került kiosztásra, melyből 658 került rögzítésre. Figyelembe véve az önkitöltős kérdőívek felhasználhatósági arányát – mely általában 20-25 százalék körül szokott mozogni –, a közel kétharmados beérkezési arány nagyon jónak mondható. Az önkitöltős kérdőívek másik problémáját, a viszonylag

2 A kutatásban interjúkészítőként részt vettek: Csáki Anikó, Frühauf Attila, Halmos Zsófia, Kovács Éva, Mészáros Mercedes, Tajta Gábor. Az interjúk felvételére 2006 februárjában, márciusában került sor.

3 Az interjúkat a szabadult fiatalokkal Halmos Zsófia készítette.

4 A kérdőív összeállításánál figyelembe vettük a Magyar Helsinki Bizottságnak a börtönviszonyok kutatásához használt kérdéssorát. In: Kettős mércé. A börtönviszonyok Magyarországon. Szerk.: Kőszeg Ferenc, Kádár András Kristóf. Bp., Magyar Helsinki Bizottság, 2002.

magas adathiányt is sikerült alacsonyan tartani: egyik változó esetében sem haladta meg a tíz százalékot (átlagban 4-5 százalék). Az elemzést segítő táblázatoknál vegyesen használtunk elemszámot és százalékos eloszlást, jelentős részben annak függvényeként, hogy egy-, vagy többdimenziós elemzést alkalmaztunk. Az adatrögzítést az SPSS statisztikai szoftver 11.5.0. verziójával, míg a grafikus megjelenítést Microsoft Excel programmal végeztük. A százalékos arányokat a jobb átláthatóság miatt – az esetek jelentős részében – a táblákban kerekítettük. A kutatási összefoglaló a két módszer eredményeit és elemzéseit „dolgozza össze”: a kérdőívek „kemény” módszerét életszerűbbé, valóságosabbá, lüktetőbbé tévő interjúrészletekkel erősítjük meg, támasztjuk alá. A kvalitatív kutatási módszertan nagy előnye, hogy a számok, statisztikák és táblázatok mögött húzódó egyéni életsorsok, vélemények, életpasztaletok és gondolatok is megjelennek, ezzel hitelesebbé és „emberibbé” téve a kutatási anyagot. Jelen tanulmány a 200 oldalas kutatási összefoglaló kivonata.

A minta

A minta a következő bv. intézetekből került ki: Balassagyarmati, Budapesti, Kalo-csai, Márianosztrai, Sátoraljaújhegyi, Sopronkőhidai, Szegedi valamint a Váci Fegyház és Börtön. A kérdőívek kitöltését a fent megjelölt intézeteken kívül még a tököli Fiataalkorúak Büntetés-végrehajtási Intézetével és a szirmabesenyői Fiataalkorúak Regionális Bv. Intézetével egészítettük ki.

Az egyes bv. intézetekben a fogvatartottakat a büntetés-végrehajtás személyzete kérte fel az interjúra az általunk megnevezett szempontok alapján, ami az életkort (18-30 éves), illetve a szabadságvesztéses büntetés időtartamát (5 év vagy annál hosszabb) tartalmazta. Nem tudjuk biztosan állítani, hogy a minta véletlen kiválasztás eredménye, hiszen az egyes intézetek mindennapjait sok tényező határozza meg, és ezt mind a kutatóknak, mind az intézet alkalmazottainak a kiválasztás során szem előtt kellett tartani. Ennek ellenére statisztikai értelemben minden tényező mentén reprezentatív, ezért úgy véljük, hogy a kutatás eredményei jól értelmezhetők az adott csoportra.

8 fő szabadult fiatalal (1 nő és 7 férfi) is készült interjú. Miután ők mindannyian előzőleg is kapcsolatban voltak a Váltó-sáv Alapítvánnyal, így több válasz nem reprezentatív, kritikával kell azokat fogadnunk. A szabadulás utáni élethelyzet ismertetése esetében azonban fontos információkat kaphatunk a célcsoport nehézségeiről.

A kérdőívezés esetében a fogvatartottak az intézetekben egyszerű, véletlen mintavétellel lettek kiválasztva. A mintavétel időpontjában az öt évnél hosszabb időtartamra elítelt fogvatartottak száma 2 100 és 2 150 fő körül mozgott.

Jelen kutatáshoz hasonló kiterjedésű és elemszámú adatfelvétel kivételes a hazai büntetés-végrehajtási intézetekben. Hasonlóan nagy elemszámú mintával (1000-1000 fővel) utoljára 1995-ben⁵ és 1997-ben a BVOP Módszertani Igazgatósága Kutatászer-

5 Huszár László: Az 1995-ös fogvatartotti felmérés a börtönön kívüli szociális helyzetre és az intézeten belüli életminőségre vonatkozó adatai. In: Deák Ferenc (szerk.): A büntetés-végrehajtás néhány problémája a kutatások tükrében. Büntetés-végrehajtási Szakkönyvtár 1997. 2. szám. 1-20. old. BVOP Módszertani Igazgatóság, 1997.

vezési Osztálya által végrehajtott vizsgálatokban dolgoztak, melyekre elemzésünkben összehasonlítás céljából többször is hivatkozunk.

A kutatásban a fogvatartottak részvétele természetesen önkéntes volt. Az interjúalanyok anonimitásának biztosítására nem írtunk le róluk semmilyen személyazonosságra utaló adatot, a rögzített interjúkban kód alapján szerepeltek.

Végezetül, de nem utolsó sorban szeretnénk köszönetet mondani a kutatásban résztvevő fogvatartottaknak és szabadultaknak, az egyes büntetés-végrehajtási intézetek személyzetének és vezetőinek, valamint a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága szakembereinek és vezetőinek a kutatásban nyújtott segítségért.

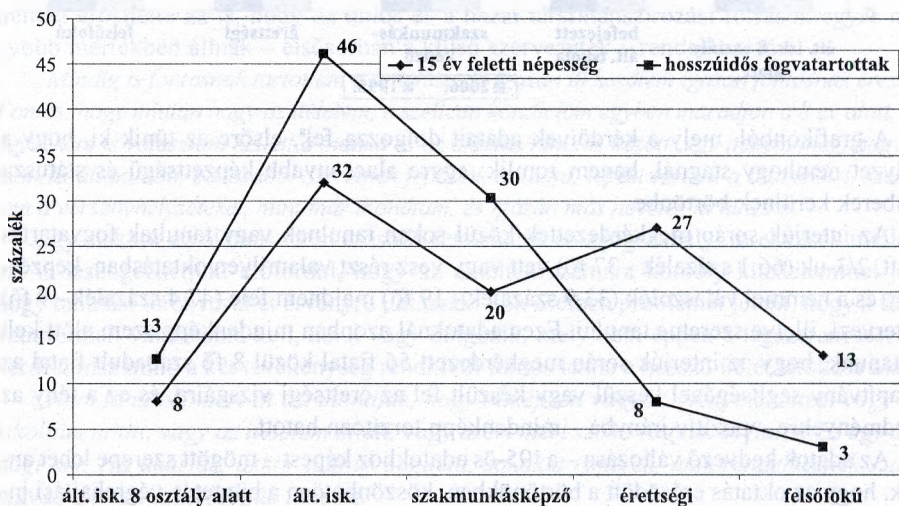
A kriminális életvezetésű fiatalok iskolai végzettsége

A tanulmány e fejezetének mottójául a következő idézet választhattuk volna: „Ha nincs iskola, akkor nincs munkahely, ha nincs munkahely, akkor nincs pénz. Akkor bűnözés van.”⁶

Ha a kérdőíves vizsgálat eredményeit megnézzük, tapasztaljuk a fogvatartottak felülő hátrányát a magyar társadalomhoz képest. Ezt jól szemlélteti az 1. számú grafikon: a 15 év feletti népesség⁷ és a vizsgált populáció iskolai végzettsége között jelentős különbség van.

1. sz. grafikon

Iskolai végzettségek közti különbség (2006.)

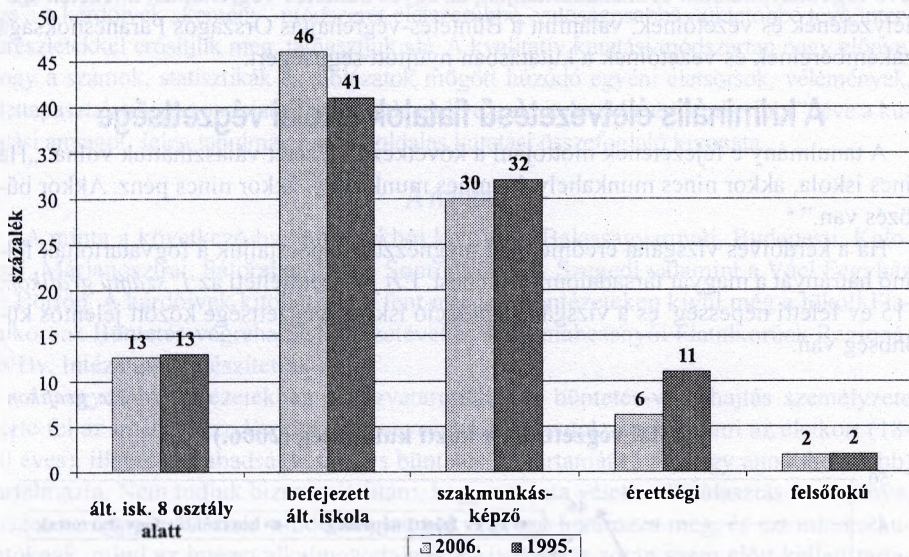
6 Csáki Anikó: Személynygyűjtemény kriminális életvezetésű fiatalokkal készített interjúkból. Bp., 2002-2003. Váltó-sáv Alapítvány. Kézirat

7 Forrás: www.nepinfo.hu

A fogvatartottak helyzete alig változott az elmúlt időszakban, annak ellenére, hogy az általános iskolai képzés mellett a középiskolai és – az utóbbi időszakban – a szakképzés is nagyon erősen jelen van a börtönökben. A 2. számú grafikon összehasonlítja a már említett 1995-ben lezajlott BVOP kutatás adatait az általunk vizsgált populációval.

2. sz. grafikon

Befejezett iskolai végzettség 1995. és 2006.

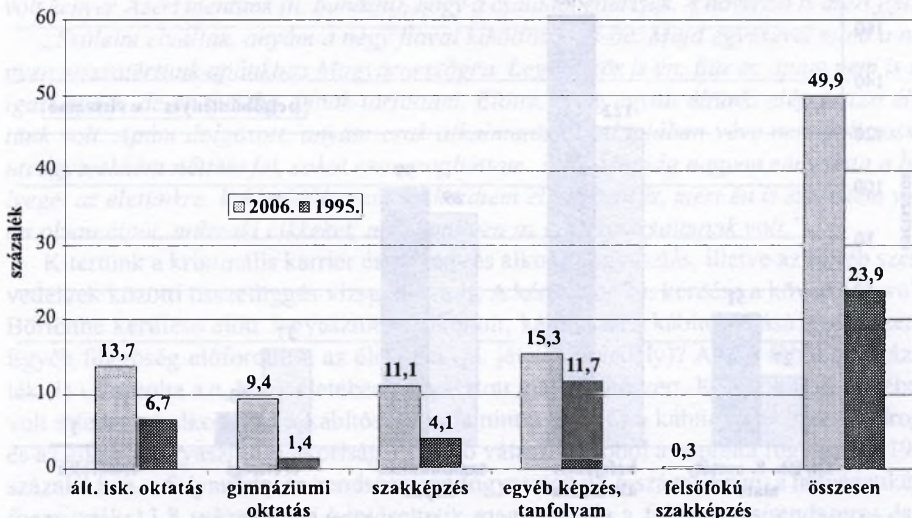
A grafikonból, mely a kérdőívek adatait dolgozza fel⁸, elsősorban az tűnik ki, hogy a helyzet nemhogy stagnál, hanem romlik: egyre alacsonyabb képzettségű és státuszú emberek kerülnek börtönbe.

Az interjúk során megkérdezettek közül sokan tanulnak vagy tanultak fogvatartás alatt, 2/3-uk (66,1 százalék - 37 fő) vett vagy vesz részt valamilyen oktatásban, képzésben, és a nemmel válaszolók (33,9 százalék - 19 fő) majdnem fele (47,4 százalék - 9 fő) is tervezi, illetve szeretne tanulni. Ezen adatoknál azonban mindenképp szem előtt kell tartanunk, hogy az interjúk során megkérdezett 56 fiatal közül 8 fő szabadult fiatal az Alapítvány segítségével készül vagy készült fel az érettségi vizsgáira, és ez a tény az eredményekre – pozitív irányba – mindenképp torzítóan hatott.

Az adatok kedvező változása – a '95-ös adatokhoz képest – mögött szerepe lehet annak, hogy az oktatás erősödött a börtönökben, köszönhetően a büntetés-végrehajtási intézetek és a civil szervezetek erősödő aktivitásának. (Lásd 3. számú grafikon.) Ezt a

8 Az interjúban részt vevők válasza alapján még sötétebb kép tárult elénk: az interjúalanyok 21,4 százaléka nem fejezte be az általános iskolát, befejezett általános iskolai végzettséggel 48,2 százalékuk rendelkezett.

Fogvatartottak részvétele az oktatásban a bv. intézetekben

trendet erősítette az is, hogy az uniós és a hazai társfinanszírozási források egyre nagyobb mértékben állnak – elsősorban a külső szervezetek – rendelkezésére.

„Mindig is fontosnak tartottam a tanulást, de igazán itt kezdtem igazán fontosnak érezni. Fontos, hogy miután nagy az ítéletem, a szellemi kondícióm egyben maradjon a 8 év alatt, és egyébként is választani kellett a munka és az oktatás/tanulás között, úgy ítélem meg, hogy a tanulás állandóbb, biztosabb. Szeretnék fejlődni, haladni, lépést tartani a többiekkel, szeretem a versenyhelyzeteket, mint már mondtam, és igazán más nevelés itt nincs is.”

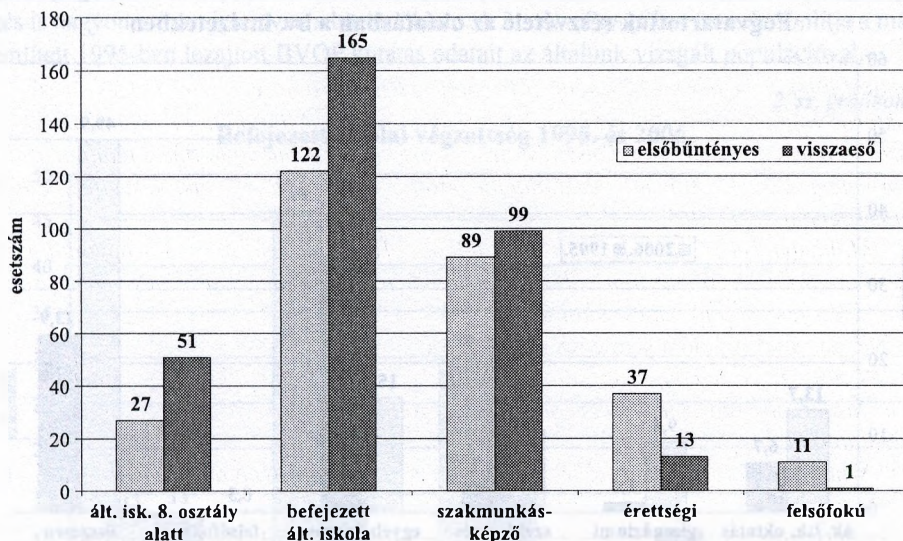
Ugyanakkor az oktatás terén erősödő tendenciák és a jogszabályi törekvések mellett azt is leszögezhetjük: előfordul, hogy az elítéltek számára komoly küzdelemmel jár, hogy tanulási törekvésüket érvényre juttassák. Sok esetben problémát jelent, hogy a fogvatartottnak választania kell, tanul vagy dolgozik, mely nem éppen a legszerencsésebb kérdés, hisz mind a két tevékenység rendkívül fontos lenne a hosszú ítélet letöltése alatt.

„Nem tanulok, mert itt azt mondják, hogy túlképzett vagyok. Nem mehettem vagy az iskoláim miatt, vagy az ítéletem miatt, vagy azért mert szőke vagyok és fiatal. Ez egy ördögi kör. Ha akarják, akkor tudnak segíteni, sokakat ismerek, akik rendelkeznek szakmával, de van lehetőségük tanulni.”

Kriminalitás és előélet

A visszaesők vizsgálata azt a kutatói képet támasztja alá, mely szerint a fiatalkori bűnözés megnöveli a „kARRIERBŰNÖZŐVÉ” válás esélyét. (Lásd 4. számú grafikon.) Az életkor emelkedésével egyre magasabb a visszaesők aránya, és ami az előzőekhez kap-

Visszaesés és iskolai végzettség

csolódva igazán figyelemreméltó, hogy a fiatalok több mint egyharmadát korábban már elítélték.

„12 évesen már loptunk az IKEÁ-ból, heti rendszerességgel különböző boltokból, például OBI, PRAKTIKER. Úgy, mint az összes többi lakótelepi gyerek. Az egészben az érdekes, hogy a bűncselekmény lefolytatásának technikai oldala volt, a részletekre való odafigyelés, nem az anyagi haszon. 15 évesen már szívtam, rendszeresen. Ezek a kezdőpontok.”

„Kilencévesen, mikor magamra maradtam (anyám a húgaim születése után hónapokig volt kórházban), kezdtem el csokit lopni, aztán biciklit, később autótak törtém fel.”

A visszaesők önmagában problematikus helyzetét tovább nehezíti az a tény is, hogy arányuk a nagycsaládokban magasabb, mint azoknál, akiknek nincs, vagy csupán 1-2 testvérük van. Ez is alátámasztani látszik a rossz szociális helyzetben levők „megélhetési bűnözésből” adódó „bűnözői karrierjét”. A visszaesők nagyobb részt kerülnek ki az – önmagában is – alacsonyabb végzettségű csupán nyolc általánost, vagy azt sem elvégzők közül. Emellett említésre méltó az a tény is, hogy az élettársi kapcsolatban levő hosszúidősök csoportjában többségben vannak a visszaesők, míg a nőtleneknél ez pont fordított.

„Először a szükség vitt rá. 18 évesen az intézet után el kellett döntenem: vagy dolgozok, vagy bűnözök. Piti dolgokkal kezdtem.”

„Hát sorban, ahogy az kell: először alumíniumlopás, utána autófeltörések a magnó és a telefonok miatt, aztán már házakba betörések, rablások. Mindez az én felelősségem: ha nem akartam volna, nem csinálom. Persze, ha van állandó munkahelyem, és a családom normálisan tud élni, nem kényszerülök rá.”

Interjúalanyainktól megkérdeztük, hogy a családjából volt-e már valaki büntetve. Többségük (57,1 százalék) felelt erre a kérdésre igennel. Mikor az igenes válaszokat to-

vább boncoltuk, akkor azt tapasztaltuk, hogy az igennel felelők 43,8 százalékának több családtagja is volt már börtönben.

„A véreben van, apám is bűnözött. Nem álltam, hogy ne egyenek, muszáj volt, nem volt kenyér. Azért mentünk (ti. bűnözni), hogy a családot eltartsuk. A nővérem is azért jött.”

„Szüleim elváltak, anyám a négy fiával kiköltözött N-be. Majd egyesével mind a négyen visszatértünk apánkhoz Magyarországra. Legelőször is én. Bár az apám nem is az igazi apám, de én mindig annak tartottam. Előtte, amíg együtt éltünk, elég furcsa életünk volt. Apám dolgozott, anyám csak alkalmanként. Alapjában véve nem volt rossz, utcagyerekként nőtem fel, sokat csavaroghattam. A szegénység nagyon rányomta a bélyeget az életünkre. Valószínűleg emiatt kezdtem el bűnözni is, mert én is szerettem volna olyan cipőt, műszaki cikkeket, mint amilyen az osztálytársaimnak volt.”

Kitértünk a kriminális karrier és a drog- és alkoholfogyasztás, illetve az egyéb szenvedélyek közötti összefüggés vizsgálatára is. A kérdéssor 24. kérdése a következő volt: Börtönbe kerülése előtt fogyasztott-e alkoholt, kábítószer, kábító hatású gyógyszert? Egyéb függőség előfordult-e az életében (pl. játékszenvedély)? Az 56 főből 50 százalék (!) válaszolta azt, hogy életében fogyasztott már kábítószer. Közülük 8 fő esetében volt átfedés az alkohol és a kábítószer, valamint a játék és a kábítószer között. A drog- és az alkoholfogyasztás gyakoriságára 36 fő válaszolt, ebből a naponta fogyasztók 19,4 százalékban, a folyamatosan/rendszeresen fogyasztók 41,6 százalékban, a hétvégeként fogyasztók 13,8 százalékban képviseltetik magukat. Ha a folyamatos/rendszeres és a naponta fogyasztókat összeadjuk, 61 százalékot kapunk, vagyis ennyien fogyasztottak nagy állandósággal drogot és alkoholt. Emellett azonban csak 1 fiatal vallotta magát függőnek (heroin). 42,7 százalék volt a cannabis/amfetamin fogyasztók aránya – ők mindkét anyagot említették. Az eredményekből az vált világossá, ha valaki az egyik szert kipróbálta/használja, nagy valószínűséggel a másikat is használja/használta. 12,5 százalék említett egy anyagot (LSD, gyógyszerek stb.), 7,1 százalék identifika magát „mindenevőnek”. A heroint használók aránya alacsony: 3,5 százalék (2 fő).

A fentiek alapján leszögezhető, hogy a kriminális karrier nagy százalékban drogkarriert is jelent. A büntető igazságszolgáltatásnak fel kell készülnie a drogfogyasztókkal történő speciális foglalkozásokra, kezelésekre. Ráadásul úgy, hogy ezek a fogyasztók nem heroin-függők, akiknek kezelésében több hosszútávú rehabilitációs intézetnek, civil szakembernek már jelentős tapasztalata van. A mintánkban megjelenő fiatalok – korábbi tapasztalataink is azt mutatták – elsősorban cannabis, amfetamint és szintetikus drogokat használnak, azt viszont rendszeresen. Ez indukálja nemcsak azt, hogy a büntetés-végrehajtás sajátos rendszeréhez igazodó speciális dropprogramokat dolgozzunk ki, hanem azt is, hogy az eddig komoly heroinfüggők kezelésére alkalmazott programokat szakmailag át kell dolgozni az újfajta kihívás (anyag) megjelenésére tekintettel.

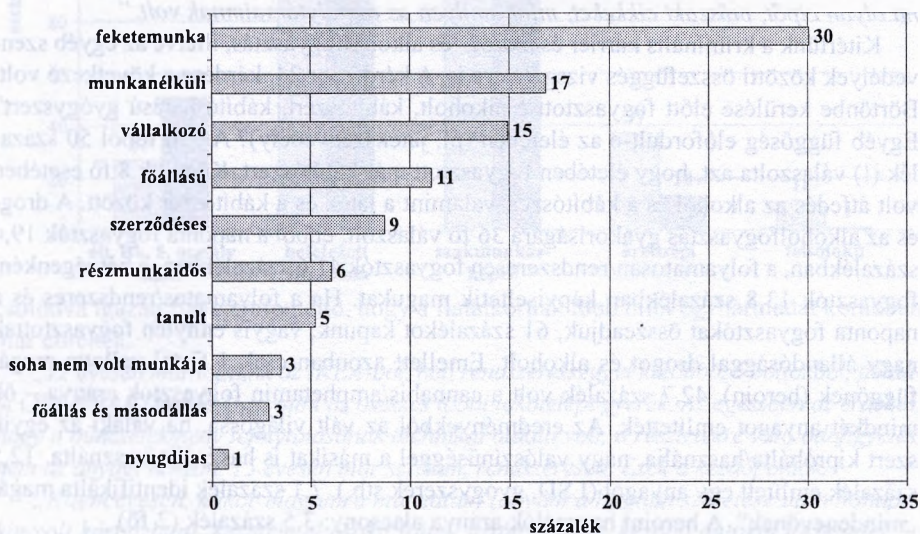
Munkavégzés, pénzkezelés a börtönbüntetés előtt és alatt. A munka mint (re)integrációs esély

A bekerülés előtti munkaviszony elemzésénél a következő eredmény született: a kérdezettek közel fele vagy látens – feketemunkát végző – vagy tényleges munkanél-

küli. (Lásd 5. grafikon.) Véleményünk szerint ez az arány a valóságban nagyobb lehet. Az eltérés egyik oka nyilvánvalóan az általános, a társadalom egészére kiterjedő gyakorlat, hogy a munkával, jövedelemmel kapcsolatos kérdésekre vagy nem válaszolnak, vagy erősen alul- illetve felülértékelik helyzetüket. Ez utóbbi jelenhet meg a vállalkozók viszonylag magas arányánál (15 százalék) is. A válaszok 9 százalékában megjelölt szerződéses munkaviszony pedig – feltételezhetően – jelentős részben feketemunkát takar a valóságban.

5. sz. grafikon

Bekerülés előtti munkaviszony

A kint dolgozó kérdezettek több mint fele nehéz fizikai munkát végzett, és viszonylag magas volt azok aránya (15 százalék), akik szellemi munkavégzést jelöltek meg – magyarázat esetükben az, hogy jelentős részük a bűnözést ebbe a kategóriába sorolta, mint az a korábbi válaszaikból kiderült.

Az interjúk esetében a megkérdezett 56 fő 26,7 százalékának (15 fő) volt szakmája. A 15 főből négynek több is (egy főnek kettő, egy főnek három, két főnek négy). A 15 főből négyen tanultak szakmát a börtönben, mégpedig a következőket: szerszámkészítő, kőműves, szakács, alapfokú számítógép-kezelő és –felhasználó, könnyűgépkészítő, cipőfelsőrész-készítő. Meg kell jegyezni, hogy ezek a szakmák jelenleg keresett, ún. hiányszakmáknak minősülnek.⁹

Az interjúkban megjelenő fogvatartottak kint szerzett szakmái is mind – a virágkötő kivételével, melyre nem találtunk adatot – a 2006-os munkaerő-piacon a keresett

szakmák közé tartoztak (autószerelő, kőműves, bútorasztalos, cipész, szerszámkészítő, szakács, alapfokú számítógépező és –felhasználó, könnyűgépező, cipőfelsőrész-készítő, szobafestő-mázoló, tapétázó, személy- és vagyonor, ápoló). Megjegyzendő, hogy az interjúban szerepelt két, érettségihez kötött szakmát – a külkereskedelmi ügyintézőt és az építőgépező technikust – kevésbé keresett szakmaként jelölik.

Az interjúban említett munkák 63,8 százaléka segédmunka (pl. árokásás, csákányozás, kubikolás, útépítés, általában építőipari munkák). A 47 válaszadóból csak 4 fő végzett szakmunkát (8,5 százalék).

A 45 válaszadóból 88,8 százalék (40 fő) szerette munkáját, és csupán négyen választák azt, hogy nem szerették azt, amit dolgoztak. A munkatársakkal, főnökükkel való kapcsolatot is sokan jónak ítélték meg (65,3 százalék), míg csupán 4 százalék tartotta rossznak a munkahelyén megjelenő szociális kapcsolatait. Érdekes viszont, hogy egynegyedük főnöke ismerős/barát, vagy családtag volt.

Ha a munkában eltöltött idő hosszát vizsgáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy a legjellemzőbb a néhány héttől fél évig eltöltött idő egy munkahelyen, ez az interjúalanyok 50 százalékát jelenti. 5 évnél hosszabb időt egy munkahelyen az interjúalanyok csupán 11,1 százaléka említ. Összességében erre a csoportra a gyakori munkahelyváltás jellemző, ez megegyezik a segéd- vagy fizikai munka és az említett alkalmazások jellegével is.

Arra a kérdésre, hogy „*Miért nem dolgozott?*” a megkérdezettek 37,5 százaléka válaszolta azt, hogy tanult, és 29,1 százaléka, hogy bűnözött. A fennmaradó aránynál vegyesek voltak az indokok: vita a főnökkel, elbocsátás, eltartják, gyereknevelés stb.

A reszocializáció szempontjából fontos kérdés az, hogy a szabadulás után biztosított-e a jelenleg még fogvatartottak számára a munkalehetőség. A válaszokból kiderült (kérdőíves vizsgálat), hogy a kérdezettek jóval szkeptikusabbak, mint a hasonló helyzetben lévők voltak 1995-ben. Akkor közel kétharmaduk (71 százalék) válaszolt a kérdésre igennel, ma kevesebb, mint felük (49 százalék). Ezzel párhuzamosan megnőtt a bizonytalanok aránya is: 2006-ban arányuk 28 százalék volt, míg tizenegy évvel korábban csupán 16 százalék.

A szabadulás utáni munkavállalás esélye és lehetősége szorosan összekapcsolódik/összekapcsolódna a büntetés alatti foglalkoztatással. A rendszeres munkavégzés segíthet a börtönkárosító hatások csökkentésében, gátolhatja a fogvatartottak testi-lelki kondíciójának hanyatlását, továbbá a munka eredményéből fakadó sikerélmények és anyagi-erkölcsi elismerések növelik pénztartalékukat (még ha virtuálisan is), fokozzák önbizalmukat. A munkavégzés, a munkatapasztalat, lehetőség szerint a munkaszocializáció – különösen, ha szakmai gyakorlottság megszerzésével és fejlesztésével is jár – alkalmassá tehet egy rendezettebb, anyagi és létbiztonságot is kínáló életmód előfeltételeinek megteremtésére.

Ugyanakkor a kérdőíves feldolgozás azt tükrözi, hogy a hosszútávúaknak csak 36 százaléka dolgozik (a kft-k, illetve a költségvetési munkáltatás keretében). Az 53 válaszoló interjúalany 41,5 százaléka dolgozott a bv. intézetben, 58,4 százaléka pedig nem. Többen dolgoztak konyhán vagy takarítóként, még többen pedig betanított munkát végeztek (cipővarrás, asztalosmunka, cipőkészítés, varrodai munka), és találkoztunk ún. bizalmi,

kiemelt munkákkal is (raktáros, könyvtáros). Egyetlen esetben sem fordult elő azonban, hogy valaki a szakmájának megfelelő munkakörben dolgozott a bv. intézetben belül.

A 31 fő nem dolgozóból tizenegyen tanultak (35,4 százalék), ketten egészségügyi okok miatt nem tudtak dolgozni (6,4 százalék), négyen említették, hogy leadták őket, mert nem teljesítették a normát (12,9 százalék), 7 főt pedig egyáltalán nem foglalkoztattak büntetése alatt (22,5 százalék). A további indokok vegyesek: volt főiskolás, aki a tanulás miatt nem tudott/akart munkát vállalni, volt olyan, aki 5000 Ft-ért nem kívánt dolgozni, és olyan is akadt, aki a korai kelést nem bírja, így inkább nem vesz részt a foglalkoztatásban.

A börtönbeli munkavégzésről a fogvatartottak meglehetősen negatívan nyilatkoztak, elsősorban az időtöltés, az unaloműzés az, ami motiválja őket arra vonatkozóan, hogy dolgozzanak:

„Cipővarrásban vagyok. Nehéz munka, és nagyon keveset fizetnek. 110 Ft / cipő. Van olyan, aki egy nap alatt csak egyet tud megcsinálni. Kell dolgozni, nem tehetek mást.”

„Dolgozom, asztalosmunkát végzek, mert az apám asztalos, és úgy gondolták, én is konyitok hozzá valamit.”

„A börtönön belül egy labdaüzemben dolgoztam – bőrlabdákat varrtunk össze. Szerintem ez kényszermunka aránytalanul kevés fizetéssel. Szabadulásomkor 16.000 forintot kaptam, a négy és fél évnyi munkámért. De azért érdemes volt dolgozni, az unalom elkerülése végett, valamint a pluszokért (így naponta lehetett fürödni stb.).

A börtönmunka jelenlegi formái tehát nem tesznek eleget kielégítő mértékben a törvényben előírt célnak. A bv. intézetek kevesebb munkát, feladatot tudnak biztosítani, mint ahány fogvatartott van, továbbá a munkák jellege is csak néhány fajtára korlátozódik, ami gyakran nem veszi figyelembe a fogvatartottak képzettségét, szakmáját, illetve egyéb készségeit. A további fejlődésnél is akadályok merülnek fel: a munkák jelentős része betanító jellegű, viszonylag kevés rutinkészséggel elsajátítható, azaz a fogvatartott számára nem jelenti piacképes tudásának és készségeinek növekedését/bővülését. Így a megszerzett készségek hasznosíthatósága kevéssé döntő tényező a fogvatartottak munkavállalásánál, tehát a törvényi előírás legfontosabb célja – a társadalmi beilleszkedés elősegítése – kevéssé érvényesül. ¹⁰

A börtönmunkával kapcsolatban még egy probléma felmerül, amit azonban interjúalanyaink nem említettek: a börtönben töltött idő alatt a fogvatartottak biztosítási jogviszonya szüneteltetve van, kizárólag egészségügyi szolgáltatásra jogosultak. Azaz a börtönbüntetés ideje alatt a fogvatartottakat nem biztosítja a társadalombiztosítási rendszer, ennek megfelelően fizetésükből nem vonnak társadalombiztosítási járulékot sem. Ez jelentős hátrányokat jelent számukra, mivel számos juttatás – pl. az álláskeresői támogatás – ettől függ. (Azaz az álláskeresői támogatás jogosultságát nem támasztja alá a börtönben végzett munka, mivel nem számít munkaviszonynak az ottani munkavég-

10 A kutatási tapasztalatok szinte teljesen azonosak a női fogvatartottak körében végzett vizsgálatokkal. MIP kutatási eredmények, Magyarország. Rövid összefoglaló. Tóth Herta, Zentai Violetta és Krizsán Andrea támogatásával. Bp., 2005. CEU. Kézirat. . Tóth Herta – Krizsán Andrea – Zentai Violetta: MIP National Report. Hungarian country report. Bp., 2005. CEU.

zés.) Továbbá a nyugdíjalaphoz való hozzájárulás is a társadalombiztosítási rendszer által nyilvántartott idővel arányos."

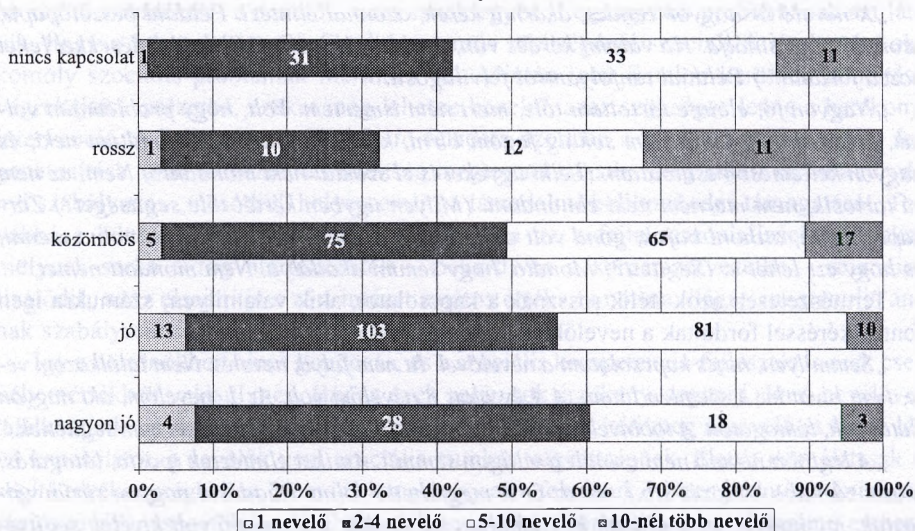
Kapcsolatok

Kapcsolatok a börtönben: a nevelő. Gondozás/nevelés a büntetés-végrehajtásban

A kérdőíves feldolgozásból jól látszik, hogy az öt év feletti ítélet, valamint a személyi állomány fluktuációja következtében a fogvatartottak jelentős részének már több nevelője is volt: egy fogvatartottra átlagosan közel hat (!) nevelő jutott fogvatartása alatt, a leggyakrabban háromról számoltak be a kérdezettek. Ez a szám szinte lehetetlenné teszi, hogy egy nevelő az elítélttel „öszszeszokjon”, jól megismerhesse, illetve megismerhessék egymást, és megalapozott nevelési tervek, koncepciók születhessenek, azaz így szinte képtelenség hatékony segítséget nyújtani a fogvatartottaknak. A nevelővel való kapcsolat milyensége jelentősen meghatározhatja a bent töltött időt. Feltűnő azonban, hogy a fogvatartottak kisebbsége (47 százalék) számolt be arról, hogy kapcsolata nevelőjével jó, vagy nagyon jó. Szintén említésre méltó, hogy viszonylag magas ará-

6. sz. grafikon

Hány nevelője volt eddig, és milyen a jelenlegi nevelőjéhez való viszonya?

11 Erre a problémára kitér a Magyar Helsinki Bizottság tanulmánya, valamint a MIP kutatási összefoglaló is. Kettős mércé. Börtönviszonyok Magyarországon. Szerk.: Kőszeg Ferenc, Kádár András Kristóf. Bp., 2002. Magyar Helsinki Bizottság; MIP kutatási eredmények, Magyarország. Rövid összefoglaló. Tóth Herta, Zentai Violetta és Krizsán Andrea támogatásával. Bp., 2005. CEU. Kézirat. Tóth Herta – Krizsán Andrea – Zentai Violetta: MIP National Report. Hungarian country report. Bp., 2005. CEU.

nyuk (16 százalék) a kérdést úgy jellemezte, hogy „nincs kapcsolatuk”. A részletes elemzésből az is kiderült, hogy minél több nevelője volt a fogvatartottnak, annál negatívabbnak ítéli meg a jelenlegivel való kapcsolatát. (Lásd 6. *grafikon*.)

A fogvatartottak egy hónapban – átlagban – közel négy alkalommal (3,7) keresték fel nevelőjüket valamilyen kérdéssel, amelyekből valamivel több, mint minden második esetben nyújtott a személyi állomány segítséget (átlag 2,1), amely arányt csupán az alapján még jónak is gondolhatnánk. Ezt a megállapítást két probléma azonban beárnyékolja: egyrészt az, hogy a szubjektivitás miatt eldönthetetlen, mit nevezünk segítségnyújtásnak, másrészt a válaszadókon belül 26 százalék arról számolt be, hogy egyetlen esetben sem kaptak segítséget nevelőjüktől. Ezen kívül még fontos megjegyezni, hogy az adatokat azért is kell fenntartásokkal kezelni, mert a nem válaszolók aránya viszonylag magas volt (13 százalék). Az átlagok a nagy szórás miatt is félrevezetőek lehetnek: a kérések számának range-e 0-tól 90-ig terjedt.

Hasonló eredményeket kaptunk az interjúk feldolgozásából. Erre a kérdésre mind az 56 interjúalany viszonylag kimerítő, részletes választ adott. 26,7 százalékuk jónak/normálisnak ítélte meg a kapcsolatát a nevelővel, 30,3 százalékuk egyértelműen rossznak, 12,5 százalék vegyesnek értelmezte, míg a fennmaradó 30,3 százaléknak nem volt kapcsolata a nevelővel, vagy ez a kapcsolat semleges volt. Azonban még azok is, akik jónak ítélték meg a viszonyt, kizárólag börtönbeli ügyekben kérnek segítséget, azaz ezek a kérések elsősorban a benti élet megkönnyítésére, illetve a kapcsolattartásra vonatkoznak.

„X nevelő úr nagyon rendes, akármit kérek, azonnal elintézi. Például beszélőpapír, azonnal megcsinálja. Ha valami kérdés van, egyből válaszol. (Milyen kérdésekkel lehet hozzá fordulni?) Például tanfolyamról felvilágosít.”

„Nagyon jó, eleinte tartottam tőle, mert nem ismertem. Volt, hogy problémáim voltak, éreztem, hogy már nem sokáig fogom bírni, kimentem hozzá, elmondtam neki, és nagyon kellemesen csalogtam. (Lelki ügyeket is el szoktál neki mondani?) Nem, az nem rá tartozik, nem merném neki elmondani. (Milyen ügyben kértél tőle segítséget?) Zárkaprobléma, otthoni bajok, gond volt otthon, betegségek, haza szerettem volna menni, és hogy ezt lehet-e. (Segített?) Mondta, hogy semmi akadálya. Nem mondott nemet.”

Természetesen azok ítélik rossznak a kapcsolatot, akik valamilyen, számukra igen fontos kéréssel fordultak a nevelőhöz, de elutasítással találkoztak:

„Semmilyen, nincs kapcsolatom a nevelővel. Itt nem folyik nevelés. Nem találkozom vele, nem hívat ki. A szemlén látom. A 4 év alatt 8 nevelőm volt. Az 1. nevelőm, aki nagyon fiatal volt, támogató. A többivel nem, vagy rossz volt a kapcsolat, mert nem segítettek.”

„A legtöbb nevelő nem csinált a világon semmit. Amiket elintézték (posta, látogatás, másik zárkába költözés stb.), azt az ő is megtehetette volna. Ráadásul nagyon sűrűn váltogtak, így nagyon nem alakult ki személyes kapcsolat. Két nevelő volt kivétel, segítséget tőlük sem kértem, de ők emberileg rendesek voltak, egyenrangú félként, emberként és nem rabként kezeltek, ami sokat jelentett akkor számomra.”

„Nagyon rossz, nincs meg az alapszimpatia. Még szintet is váltottam azért, hogy váltsak nevelőt. 1 hónapja vagyok az új szinten, de még nem beszéltem az új nevelővel. A régi nevelő olyan ügyekből csinált presztízskérdést, mint például a borotválkozás,

ezért kétszer meg is fenytett, meg el is különített. Nézni kéne, ki miért kap fegyelmet, például ruhabetűrés meg tetoválás miatt minek?"

A nevelőről vegyes képet közvetítő fogvatartottak a legszkeptikusabbak:

„Kaméleon bácsival? Kb. 5 színű, jobbik esetben. Kaméleon bácsi jónak tartja a kapcsolatunkat. A nevem jól cseng a házban. 28 dicséretem van, egy feddése sem. Raktáros vagyok, vagyis bizalmi munkakörben dolgozom. Miután itt nincs átmeneti csoport, kérték szabadulásra felkészítést, azaz kimaradást. Kaméleon bácsi felültetett, de nem velem szűrt ki, hanem a családomat oltotta be kajakra. Vártak, készültek, aztán persze semmi nem volt.”

„Mindegyikkel jó, ami azért itt mást jelent... Hozzáteszem, hogy 3-4 havonta más nevelőm van. Kb. 10 nevelőm volt eddig. Rendben tartom a zárkát, nincs velem probléma... ezt jelenti a jó kapcsolatot itt.”

Néhány illusztráció a semleges kapcsolatra:

„Nincs velem személyes kapcsolat. A beszélő papírt intézi, meg szemlénél látom. Nem fordultam még a nevelőhöz segítségért. Ami jár alanyi jogon, megkaptam vagy megoldottam.”

„Nincs kapcsolat a nevelővel. Nem lényeges, hogy milyen a nevelő. A levelet kiosztja, néhány ügyet elintéz, vagy nem intéz, más nem kell tőle.”

Egyértelműnek látszik, hogy a nevelők munkájának megítélése a célcsoport – fogvatartottak – felől meglehetősen problematikus. Az elvárások és a lehetőségek – még ha segítő szándékú is a nevelő – nem esnek egybe. Legnagyobb problémának azt látjuk, hogy a börtönbe kerülő fiatalok jelentős többségénél szocializációs hátrányok, komoly szociális problémák merülnek fel. Miután igen fiatalon kerülnek büntetés-végrehajtási intézetbe, ezeket még lehetne kezelni, azaz szükséges lenne a hatékony intervenció. A büntetés-végrehajtás fő feladata azonban a büntetés végrehajtása, foganatosítása, azaz az őrzés, a biztonság megteremtése stb., még akkor is, ha a törvényi szabályozás „második” helyen említi a társadalmi beilleszkedés támogatását. Továbbá a büntetés-végrehajtás célja és feladata az a fajta reszocializációs munka, melynek során a fogvatartott/elítelt – bekerülvén a karcerszervezetbe – reszocializálódik, azaz elsajátítja a zárt intézet sajátos érték- és normavilágát, megtanulja annak szabályrendszerét.

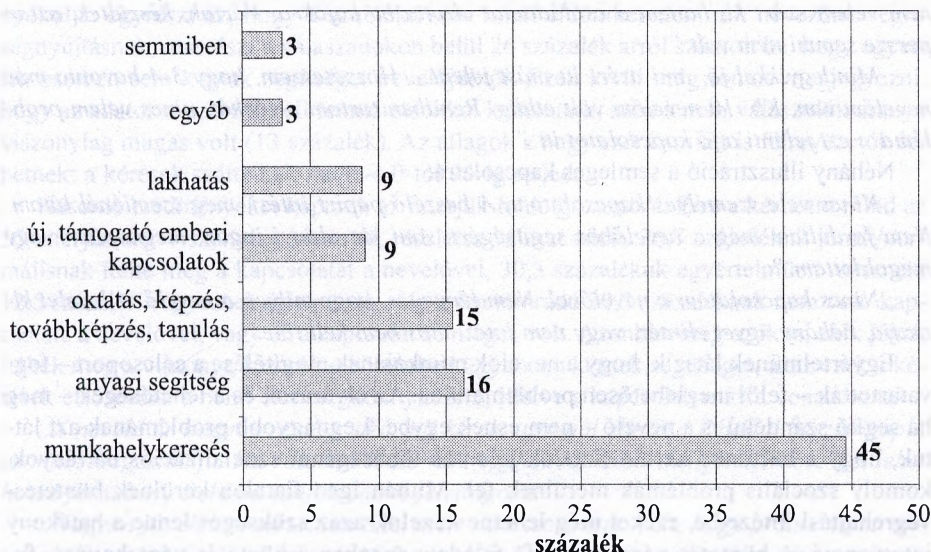
Így a börtönökben nincs gondozás, és a szociális kompetencia-fejlesztés is csak csekély mértékben valósul meg. Bár az évek során sok érzékeny, segíteni akaró nevelővel találkoztunk, és a fogvatartottak egy része is pozitívnak ítéli meg a nevelő és közte lévő kapcsolatot, a nevelők nem szociális munkás végzettségűek, illetve nem jártasak a segítő tevékenységekben. Nem is biztos, hogy ez a feladatuk, hiszen jelentős adminisztrációs tevékenységet kell végrehajtaniuk, szintjükön/körletükön nagy létszámú emberrel/fogvatartottal dolgoznak, illetve saját, egyéni belátásuktól függ, hogy mikor, mennyire, és kinek segítenek. Mindazonáltal informatív, hogy sem a kérdezettek, sem az interjúalanyok közül sem volt egyetlen egy sem, aki azt említette volna, hogy nevelőjével lelki/etikai kérdéseket beszélt volna meg, ami mind a mentálhigiéné, mind pedig a reszocializáció szempontjából jelentős lenne.

Kapcsolat a szociális ellátórendszerrel és a külső segítő szervezetekkel

Megkérdeztük interjúalanyainkat, hogy milyen segísége van, vagy lenne szükségük. (Lásd 7. grafikon.) Megdöbbentünk, mert a fogvatartottak nagy része (42,8 százalék) nem adott választ adni erre a kérdésre, azaz meg sem tudták fogalmazni problémáikat.

7. sz. grafikon

Miben kérne, várna segítséget a civil szervezetektől?

Voltak azonban igen átgondolt válaszok is, és jellemző, hogy ezekben elsősorban a szabadulás utáni életre koncentráltak a fogvatartottak:

„A továbbtanulás nagyon jó dolog lenne. Az érettségi megszerzése. Szabadulásra felkészítés, nagy szükségem lenne rá. (Mit értesz ezalatt?) Papirokat beszerezni, információk, mik azok a szabályok, amiket be kell tartani. Mik a korlátok, a lehetőségek. Munkahely, ha lenne.”

„Nem sokra, egy-két jó szóra, mondjuk a nevelőktől. Mire lenne még szükségem? Civil életéről hallani, gondolataimat megosztani valakivel, beszélgetni.”

„Biztos lesz nehézségem. Az alkalmazkodás. Nem lesz csengő, nem mondják meg, hogy mit kell csinálni, hanem nekem kell tudnom.”

„A szabadulásra való felkészülésben segíthetnének.”

Interjúalanyaink 66 százalékának semmiféle segítő szervezettel nem volt kapcsolata, míg 34 százalék említette, hogy van kapcsolata, elsősorban egyházi szervezettel, misszióval. 47,3 százalékuknak (segítő szervezettel kapcsolatban állók számához viszonyítva) a Váltó-sáv Alapítvánnyal volt kapcsolata, ez az összes szabadult interjúalanyt jelentette, valamint még egy főt, aki az interjúk idején fogva tartásban volt, de – saját kérésére – megszakadt kapcsolata az Alapítvánnyal. A fogvatartottak közül egy fő em-

lította a Criminon szervezetet (ő egyébként a Váltó-sáv Alapítvánnyal is kapcsolatban volt), illetve egy fő említett egy olyan szervezetet, amely az egyenlő bánásmóddal foglalkozik. (a szervezet nevét nem tudta pontosan).

A kérdőívek feldolgozásánál azt tapasztaltuk, hogy az egyházak börtönbeli működését közel egyharmad-egyharmad arányban tartották nem, közepesen vagy nagyon fontosnak, úgyhogy közel harmaduk járt valamilyen egyházi vagy missziós foglalkozásra. Az egyházi foglalkozásokon való részvétel alapvetően az egyház működésének alapjait jelenti: a fő motiváció az útkeresés és a hitélet gyakorlása. Ötödüket viszont enél világiasabb érdekek vezényelték, jelesül az üzletelés és a zárkán kívül eltölthető idő.

A kérdezettek negyede számolt be arról, hogy ismer olyan civil szervezetet, mely az intézetekben vagy a szabadulás után nyújt segítséget a fogvatartottaknak. Az ismertség mellett megkérdeztük, hogy áll-e kapcsolatban ilyen szervezettel (vagy korábbi szabadulása után állt-e), és az „igen” válaszok aránya 13 százalék volt. Az egyházak mellett ezeknek a civil szervezeteknek is a munkahelykeresésben lenne elsődleges feladatuk – legalábbis a fogvatartottak véleménye szerint. A munkahelykeresés itt jóval nagyobb arányban (45 százalék) szerepelt válaszként, mint az egyházaknál (25 százalék). Úgy tűnik, hogy az egyházak szerepe még mindig inkább a hitbéli kérdésekhez kötődik a fogvatartottak szemében – a hitbéli, erkölcsi támogatást és a bűnmentes közösséget választók aránya 45 százalék volt.

A bizalmi tőke a civil szervezetek mellett azonban némileg nagyobbak látszik, mint az egyházaknál: a válaszolók aránya előbbieknél 72 százalék, utóbbiaknál csupán 59 százalék volt. A szabadulás után a munkahelykeresés a reszocializáció egyik kulcsmomentuma, ebben mindenki egyetért – a válaszok alapján ez a kérdés legalább ugyanolyan fontos a fogvatartottak számára is, mint a kérdéssel foglalkozó szakembereknek. Visszatérve a szervezetekkel kapcsolatos bizalom kérdésére, a civil szervezetek után a fogvatartottak leginkább a pártfogótól várják el, hogy a kérdésben segítséget nyújtson. A büntetés-végrehajtás harmadik helye – ismerve a szervezet és a fogvatartottak közti viszonyrendszert – meglepő, ám véleményünk szerint jelentős részben a büntetés alatti munkáltatást értik ide a kérdezettek.

Interjúalanyainkat arról is megkérdeztük, hogy szabadulás után jogosultak-e vagy fognak-e kapni valamilyen támogatást, szociális ellátást? 51,1 százalék azt válaszolta, hogy nem, 6,4 százalék szerint lehet, hogy kap, 38,3 százalék nem tudott erre a kérdésre válaszolni, és csak 4,3 százalék mondott egyértelmű igent. Az önkormányzatot és a pártfogót 2 fő említi mint segítségforrást, ezen kívül 1-1 fő megemlíti még a Vöröskeresztet, a munkaügyi központot, a gyámügyet; 1 fő otthonteremtési támogatásra számít, 1 fő pedig a rokkantnyugdíjra való jogosultságát nevezi meg. A segítség, támogatás területén tehát akad tennivaló bőven.

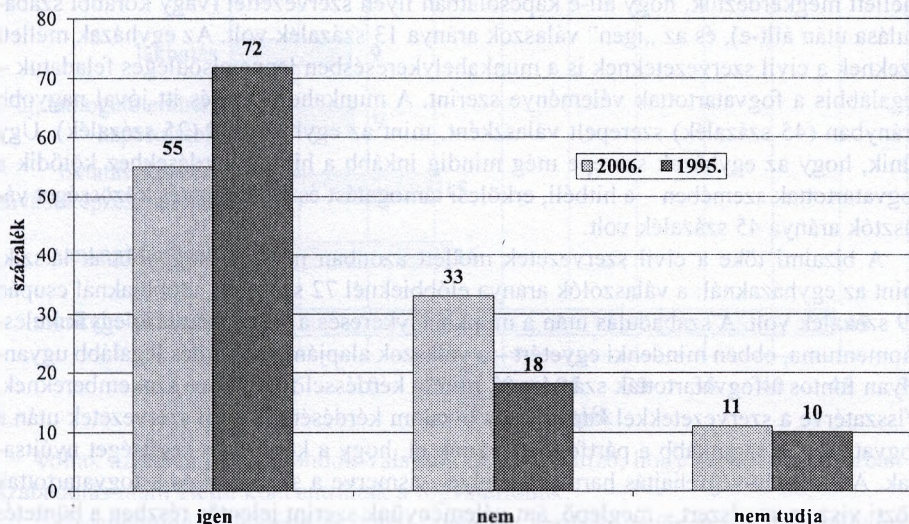
Lakhatás, lakáshelyzet. A biztos lakhatás mint (re)integrációs esély

A kérdezettek 10 százaléka számolt be csupán arról, hogy egyedül, több mint ötödük azonban négynél több emberrel élt egy fedél alatt börtönbe kerülése előtt. Az egytől négy főig terjedő kategóriákban meglepően egyeztek az arányok (15 és 18 száza-

lék között a négy csoportban). A fogvatartottak alig több mint fele válaszolta azt, hogy ugyanoda megy vissza, ahol bekerülése előtt lakott – ez az arány 1995-ben még hetven százalék felett volt. (Lásd 8. grafikon.) Az optimista válasz szerint a változás részint magyarázható a lakhatás könnyebbé válásával, de pesszimista válasz lehet az is, hogy a szabadulás pillanatában a fogvatartottak egy jelentős részének nincs hova mennie. Ez elsősorban a családi gyökerek és az egyéb emberi/közösségi kapcsolatok meglazulásával magyarázható. Ha nincs család, nincs lakás. Ezt igazolják az interjúk során kapott válaszok: a fogvatartottak 67,4 százaléka (31 fő) mondta, hogy szüleinél

8. sz. grafikon

Oda megy vissza, ahol bekerülés előtt lakott 1995. és 2006.

fog lakni szabadulás után, 10,9 százalékuk (5 fő) pedig háztársához, élettársához megy szabadulása után (család összesen: 78,3 százalék). Tehát családi kapcsolatok nélkül marad a hajléktalanszálló, vagy a régi barátok, haverok segítsége, de sokkal inkább az előbbi, mivel az interjúk során mindössze 1 fő említette, hogy lakásproblémái megoldása terén a régi barátokra számít. Ugyanakkor a fogvatartottak életük mélypontjának tekintik a hajléktalanszállókban való lakhatást, és mindent megtesznek annak érdekében, hogy azt elkerüljék:

„Ha nincs amúgy hova menniük az embereknek, sok esély nincs. Meg lehet nézni a visszaesőket. Esélyük sincs. Az albérlethez 3 hónap kaució kell, ha ki akar valaki venni. Gondolom, hajléktalanszállóra senki nem akar menni. Az mivel jobb, mint a börtön?”

„Szerintem bárki inkább bűnözne, minthogy szociális intézménybe menjen, mert ott mástól függ, parancsolnak neki.”

„Inkább a börtön.”

Összegzőképpen elmondható, hogy a biztos lakhatási körülmények a (re)integrációs esélyt jelentősen növelik. Ez azonban szorosan összefügg a meglévő emberi/családi kapcsolatokkal, amelyek azonban a hosszútávú eseteknél jelentősen lazulnak, illetve gyakran eltűnnek. A szociális ellátórendszer a börtönből szabadultaknak a lakhatás megoldására kizárólag a hajléktalanszállót tudja felkínálni, amely egy kényszerközösségből érkező ember számára, valamint a szubkultúra véleménye szerint is elutasítandó. A problémára megoldást jelenthetne a felutas ház típusú intézmény, melynek célja és feladata, hogy a célcsoport – a fogvatartásból szabadultak – társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedését segítse, azaz biztosítsa számára lakhatási és munka-lehetőséget, valamint egyéb pszicho-szociális szolgáltatást, amely lehetővé teszi, hogy ezek az emberek speciális életproblémáikkal megküzdjenek, és elkerüljék a visszaesést. Azaz a felutas ház célja, hogy „kigondozza” a klienst, aki az elkövetkezendőben a többségi társadalom érték- és normarendszerének figyelembe vételével éli és alakítja életét.

Az utógondozás és a pártfogó felügyelet

Az interjúkból az derül ki, hogy eléggé általános ismeretekkel rendelkeznek az ítélték a pártfogói munkával kapcsolatban. Ugyanakkor feltételezik, hogy a számukra talán legfontosabbakban – lakhatás és munkahely – segítséget kaphatnak tőle. Emellett azonban úgy érzékelik, hogy a pártfogók kontrollt, felügyeletet gyakorolnak, ezért elsősorban hatóságként, és nem segítő erőforrásként jelennek meg az interjúrészteltekben.

„A pártfogó feladata: segítenie kellene az elhelyezkedésben, lakhelyet találni. A pártfogók visszarakathatják ide az embert elég könnyen.”

„Összetett dolga van, elsősorban az ellenőrzés, másodsorban a segítség, ha tud. (Miben tud?) Munkahely, esetleg elhelyezésben, lakhatás.”

„Mi a feladata a pártfogónak? Nem tudom igazából, gondolom, munkahelykeresés. Egyébként a pártfogók feladata sokkal inkább kimerül a felügyeletben, az ellenőrzésben, ebben biztos vagyok. Sokkal inkább hatóság.”

„Szerintem nem segít semmiben, csak ellenőrzi, hogy nem bűnözök vagy ilyesmi.”

„Munkaadás, munkakeresés, megjelenés nála hetente-havonta, tudjon rólam, hogy ne bűnözök, a jó útra tereljen... Biztos behivat magához, munkát keres nekem, beszélget velem.”

„Segít az ügyeimben, együtt intézkedik velem, a pártomat fogja, hiszen ezért pártfogó, álljon ki mellettem, kerítsen nekem munkát, természetesen olyat, ami megfelelő számomra, ha nem tud, hagyjon békén, ne zaklasson. Ha van problémám, tudjak hozzá fordulni, hiszen ő van olyan szervezetekkel kapcsolatban, akik tudnak segíteni rajtam.”

„Remélem, nem lesz pártfogóm. Visszaülleszkedés: mindez csak blabla, blabla, semmire sem jó, egyébként meg csak kötekedik.”

A teljesség kedvéért: azok, akiknek már volt vagy van pártfogójuk, sokkal pozitívabban nyilatkoznak róluk, illetve a kettőjük közötti kapcsolatáról, bár kétségtelen, hogy jelentős segítséget ebben az esetben sem kaptak.

„Igen, van pártfogóm másfél évig. Normálisnak tartom, segítséget még nem kértem tőle. Kéthavonta kell mennem hozzá.”

„Hamarosan lejár a pártfogói felügyelet időtartama. Az első időkben dőcögött a kapcsolat, most már egész jó viszony alakult ki köztünk. Segítséget sosem kértem tőle, végigbeszélünk bizonyos dolgokat. Az elején kéthetente kellett járnom hozzá, aztán havonta, most már csak kéthavonta megyek.”

„Hamarosan lejár a pártfogói felügyelet időtartama. Háromhavonta kell mennem a pártfogóhoz, jó köztünk a viszony, segítséget nem kértem tőle.”

„Két évig volt pártfogóm, jó volt a kapcsolatunk. Többször segített nekem, elintézte az egyszeri ötezer forintos támogatást, valamint, ha nem volt pénzem, megengedte, hogy mikor X-n jár, akkor találkozzunk. Kedves volt és segítőkész, de nem voltak eszközei. Azt is elintézte, hogy ne zaklassanak a rendőrök. Eleinte havonta, majd két-háromhavonta találkoztunk.”

„Nekem már volt pártfogóm, és segített munkát keresni. Azért a 10 percért igazán megérte bemenni hozzá havonta.”

„Be kellett hozzá mennem, beszélgettünk, segített iskolát keresni.”

„Már volt pártfogóm: igazodni kell hozzá, havi 1 levélírást kért, nem szereti, ha bűnözünk, segítőkész volt. Jónak tartom, hogy van.”

Ugyanakkor az interjúrészekből is kiderül, milyen gyakorisággal vagy inkább „gyakoriatlansággal” találkozik pártfogó és pártfogoltja (2-3 havonta!). Véleményünk szerint az ilyen ritka időközökben való találkozás még az életvitel ellenőrzését is nagyon nehézkessé teszi, nemhogy a hatékony segítségnyújtást!

A 48 válaszoló interjúalanyunk közül egyetlen egy sem volt tisztában azzal, hogy jelentkezhet utógondozásra. De nem is tartanak rá igényt, állították. Csupán egy fő volt, aki kérni fog utógondozást, 1 fő pedig bizonytalan volt. Ezek az adatok egyáltalán nem megnyugtatóak.

A kérdőíves feldolgozásból egyenesen az állapítható meg, hogy a fogvatartottak a pártfogót ma még nem segítségforrásnak, hanem a büntetésre emlékeztető, felesleges koloncnak tartják – a szabadulás után mindenképp. Mind a fogvatartás alatt, mind a szabadulás után a fogvatartott mindent maga mögött akar hagyni, ami a börtönre emlékezteti – ez a kérdés a félutas házakkal kapcsolatos reakciókban jelentkezik újra –, ezért némileg érthető, hogy – a pártfogó mellett – a szabadulás utáni utógondozásnak sem magas a kérdezettek között a népszerűsége. 70 százalékuk egyértelmű nemmel válaszolt arra a kérdésre, hogy jelentkezik-e utógondozásra, bár az is igaz, hogy 14 százalékuk még nem is hallott a lehetőségről.

Összegzőképpen elmondható, hogy mind a gondozás, mind pedig az utógondozás problematikus terület a hosszútávú fogvatartottak esetében.

A társadalmi beilleszkedés segítése

„A szabadságvesztés végrehajtásának célja az, hogy e törvényben meghatározott joghátrány érvényesítése során elősegítse az elítéltek a szabadulása után a társadalomba történő beilleszkedését, és azt, hogy tartózkodjék újabb bűncselekmény

elkövetésétől.”¹² Azaz törvényi szinten hangsúlyos célja és feladata a büntetés-végrehajtásnak – börtönnek – a társadalmi beilleszkedés támogatása. A célcsoport azonban a mindennapi gyakorlat szintjén nem érzi ezt az elvet. Interjúalanyaink 66 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a börtön nem segíti társadalmi beilleszkedését, csupán 11,3 százalék szerint igen, míg a maradék 22,6 százalék szerint is-is: van, amiben igen, van, amiben pedig kifejezetten hátráltat.

Azok közül, akik igennel válaszoltak kérdésünkre (*Mit gondol arról, a börtön segíti-e a társadalomba való beilleszkedést? Miért, hogyan?*), többen illuzórikus elképzeléseket fogalmaztak meg. Kétségtelen azonban, hogy a kapcsolattartás és a képzés is megjelent a válaszokban mint (re)integrációs esély:

„*Akik itt tanfolyamot végeznek, azoknak munkát biztosítanak majd kinn, oda mehetnek majd dolgozni.*”

„*Igen, segít. Úgy tudom, hogy adnak 1000 Ft-ot szabaduláskor. Meg segít majd a pártfogó is.*”

„*Segít valamit. Talán ezekkel a szabályzatokkal, meg hogy dolgozni kellett járni, spórolni, a kényszerközösség megtanít viselkedni.*”

„*Igen. Segítik a kapcsolattartást, és ez szerintem nagyon fontos. Például lehetőség van időnként hazamenni.*”

„*Igen, lehet bent szakmát tanulni, például számítógép-kezelőt, meg szakkörre járni.*”

A nemmel válaszolók közül többen említették, hogy a kapcsolattartás megvalósulása problematikus, családi kapcsolataik ezáltal meglazulnak. Többen sérelmezték, hogy az első büntényeseket és a visszaesőket nem kezelik külön semmilyen szinten sem. Személyes törődés és bánásmód nincs, az emberek elvesztik önállóságukat, egyedüli cél a büntetés „zökkenőmentes” letöltése.

„*Nem, a börtön csak butítja az embereket. Elfelejtene a pénzzel bánni, már nem is tudja, milyen értéket képvisel, nem képesek elintézni valamilyen hivatalos ügyet önállóan. Ott nincs vízdió, fűtés, ruházkodás, tisztálkodási szerek, az emberek elvesztik az önállóságukat. Nem tudnak beszélgetni se normálisan.*”

„*Ott valójában nagyon megaláznak emberi mivoltodban. Így nem változik meg az ember.*”

„*Nem. Ilyen téren a börtönben nem csinálnak semmit. A cél, hogy az elítélt letöltse az ítéletét, menjen haza, és kész.*”

„*Ez bonyolult kérdés, ha a saját példamból indulok ki, akkor nem. Bennem van eltökéltség, optimizmus, ha ez nem lenne, nem adna a börtön semmi pluszt. Mindenhol azt szajkózzák, hogy a számítógépes szakma, a különböző képzések, oktatás stb., mennyire segít... Biztos így lenne, de egyelőre ezek mind pusztán időtöltések. Jó lenne, ha ugyanolyan követelmények lennének itt is, mint kint. (És a személyzet?) A nevelők, a felügyelet nem törődnek az emberrel személyesen, csak nagyban... Én főleg első büntényesekkel beszélgetek, bennünket például egyáltalán nem segít a börtön. Mert az első büntényeseket teljesen külön kéne kezelni, hiszen számukra van igazán két út: vagy vissza-*

12 Bv. kódex (1979. évi 11. törvényerejű rendelet a büntetések és az intézkedések végrehajtásáról) 19.§.

esők lesznek, vagy visszaülleszkednek. Nagyobb súlyt kellene arra fektetni, hogy visszaülleszkedjünk, ezt tényleg kellene segíteni.”

„Nem. Miért segítene? Semmi köze hozzá, hogy mi lesz velem akkor, amikor szabaddulok. A börtönben az emberek nem javulnak, csak rosszabbodnak. Úgy egészségileg, mint lelkileg.”

„Pont az ellenkezőjét csinálja. Aki ide bekerül első büntényes nagyitételtesként, mire kimegy, rájön, hogy visszaülleszkedni nehezebb, a sok pénz számára az igazi út.”

„Erre nem alkalmas ez a rendszer. A társadalomba csak úgy lehet beülleszkedni, ha vannak külső, napi kapcsolatok. Például külső munkahelyek. Mert ha van is külső munkahely, akkor például az elítéltek hideg ételmezt kapnak. Miért nem lehet megcsinálni, hogy megkapják a kaja pénzt, és akkor bemegy a boltba, és vesz magának enni valót, azt, amit akar. Emellett rájön, mi mennyibe kerül, vásárol, és megtanul a pénzzel bánni. Rengeteg ilyen dolog lenne, kicsi dolgok, amivel lehetne segíteni, de most nincs, ezért nem tudnak beülleszkedni az emberek.”

„A börtön nem segíti a társadalmi visszaülleszkedést, hanem rontja. Aki nem volt bűnöző, az lesz, kitanulja a szakmát. A börtönnek nincs nevelő hatása, csak elvadít.”

„Hát itt nem segít semmit sem a börtön. Nem megyünk semmilyen terápián sem keresztül, ami segítene, hogy majd jobban ülleszkedjünk be a társadalomba. Ki van zárva.”

„Nem. Csak bűnözőt csinál az emberből. Az otthoni kapcsolatok megszakadnak, akik bent vannak, nagyon eltávolodnak a valóságtól.”

Az „is-is”-sel válaszolók (segít is meg nem is) próbáltak reális képet formálni, és minden tényezőt számba venni. Ugyanakkor itt is megjelenik a börtön elrettentő hatása, az elriasztás, és nem a viselkedés és a gondolkodás tényleges változása:

„Kisítéleteknél igen, nagynál nem. (Kisítéletekeseknél miért, és a nagynál miért nem?) A kisítéletekesek elgondolkoznak, elriasztó hatása lehet a börtönnek. Elgondolkozik, hogy megváltoztassa-e az életvitelét. Az elriasztás a körülmények, a megalázás miatt van. Csak a családi segítségre lehet számítani. Anyámra például 100 százalékosan lehet támaszkodni, nem tol el magától soha. Talán a személyiség megváltozik a börtönben. Én még a családomat is képes vagyok eldobni, ha kell, például anyámmal 3 hónapig nem tartottam kapcsolatot, mert olyanba szólt bele, amibe nem kellett volna.”

„Valamilyen szinten igen. Lelkileg erősebb lesz itt az ember, felvilágosultabbá válik, feltalálja magát. De kiesik a kinti életritmusból. (Mit jelent az, hogy felvilágosultabbá válik?) Tisztába lesz a tettek következményeivel. (Te tisztában lettél a tettek következményeivel? Hiszen azt mondtad, hogy nem a bűncselekmény elkövetését, a tettet bántad meg, hanem ott hibáztál, hogy visszamentél a helyszínre.) Igen. (Mosolyog, nincs válasz.) Jobban átgondolva, a börtönnek inkább negatív a hatása, ez elsősorban az emberek, elítéltek egymáshoz való viszonyában nyilvánul meg. Sok a gyűlölködés, a rosszindulat. Miután az emberek itt el vannak nyomva, ez agressziót szül, aki teheti, uralkodik a másikon. Persze minden a gondolkodáson múlik. Én inkább felkarolom a zárkatársaimat. Nálunk nincs csicskáztatás, nincs kényszer, mindenki ugyanúgy csinál mindent, takarítás stb. Én is. Minden az elfogadáson múlik. Ha van valami gond, akkor megbeszéljük. Nem cél egymás életének a megnehezítése.”

„Arra a segítségre, amire igazán szükség lenne - anyagiak -, azt nem kapjuk meg. Gondolkodásban sem kapunk segítséget, hogy más ember legyek kint. Igaz, van tanulási lehetőség.”

„Azzal, hogy adnak lehetőséget a tanulásra, azzal igen, de mással nem. Letelik az ítélet, és utána egyszerezően kiraknak!”

„Megint csak magamról tudom mondani, szerintem igen. Nekünk itt vannak ezek a foglalkozások, mindig azért elmondják, hogy mi van kint, még ha nem is arról van szó. A drogprevenációs körletre járnak be civilek, és több programunk van, mint más körletnek. (A börtön megakadályozza-e a visszaesést?) Nem. Ugyanolyan marad az ember, csak maximum, akinek van egy kis esze, átlátja, hogy a következmények miatt - visszakerülünk stb. - nem érdemes. Aki már egyszer bent volt, megszokta, az tudja, milyen, annyira már nem fél tőle. Engem speciál a büntetőjogi felelősség tart vissza, de nem változtam meg.”

„Valahol segíti, az iskolák, hogy lehet járni. Az általános iskolát is ki lehet járni, a szakmunkást is. Ennyiben segítik. Ezeket a lehetőségeket jónak találom. (És ezen kívül?) Szerintem nem. Sokan azt hiszik, hogy ha bekerül, akkor majd meg fog változni. De nagyon sok emberrel beszélgettem, semmi. Rosszabb lesz, mint volt. Itt benn a rosszat tanulja. Csak a rosszat tanulják, teljesen kifordul önmagából, idegbeteg lesz. Kimegy, és jön vissza. Sokan azt hiszik, hogy majd a börtönben meg fog változni. Biztos, hogy nem. Nagyon ritka az, aki megváltozik. Én magamat közéjük sorolom, idáig.”

Az interjúvázlat záró kérdése a következő volt: *Mi a véleménye arról, hogyan lehetne segíteni/támogatni a hozzá hasonló sorsúakat?* Az 51 válaszadó mindegyike megemlítette a szociális körülmények javítását, ezen belül is különös hangsúlyt fektetve a következőkre: a munka biztosítása, illetve a munka lehetősége, a lakhatás támogatása és lehetősége, a tanulás/képzés biztosítása, továbbá a megfelelő anyagi háttér – pénz – megléte. Felmerült az erkölcsi bizonyítvány mint akadályozó tényező, ennek eltörlése vagy csak bizonyos munkakörökben történő megjelenése. Emellett azonban megjelentek olyan „nem megfogható” tényezők, mint pl.

- rehabilitáció, csoportterápiák
- mentális felkészítése a szabadulóknak
- szabadulás utáni lehetőségek feltárása
- beszélgetések biztosítása már a börtönön belül
- ezáltal (is) a gondolkodásmód megváltoztatása
- bizalom, megértés, elfogadás, nyíltság, őszinteség, előítélet-mentesség, kölcsönös alkalmazkodás
- személyre szabott, illetve személy- és élethelyzet-függő segítségnyújtás
- mentálhigiénés foglalkozások biztosítása
- folyamatos inspiráció a változásra
- apróbb életfeladatok gyakoroltatása
- társadalmi szemléletváltás elindítása.

Néhány jellemző válasz:

„Már bent el kellene kezdeni a segítséget, támogatást. Mindenkinek kellene kapnia egy rendes szabadulási összeget, amivel az első hónap nehézségét megoldanánk. Rendes fi-

zetést kellene kapni a benti munkáért, és akkor abból már lehetne félrerakni a szabadulásra. Ez egy 5 éves munka alatt már elképzelhető lenne, így a szabadulás után legalább a lakhatás megoldódna.”

„Csakis személyre szabottan lehet segíteni.”

„Szerintem, úgy lehetne segíteni, hogy akik akarnak valamit, valami mást, apróbb feladatot adnék nekik, hogy gyakoroljanak. Nem tudom, hogy mik lennének ezek a feladatok, de érzem, hogy ezt kellene tenni.”

„1. Ne ítéljenek meg első látásra. 2. Fogadják el az embert olyannak, amilyen. 3. Legyen nyíltság és őszinteség az emberek között. 4. Ne ítéljék el az embert beállítottsága miatt. Ne húzódjának el tőle az emberek, mert ő is olyan ember, mint a többi. Nagy a hely, elférünk egymás mellett, szóval mindenki adja magát, és mindenki illeszkedjen a másikkhoz.”

„A pénz önmagában biztos, hogy nem segítség. Nem old meg semmit. Mindenkinek másra van szüksége. Ez teljesen személy- és élethelyzet-függő.”

„Lehetőséget kell biztosítani számukra a változásra. Ennek több kritériuma van: szükség van a törvénymódosításra: a büntetett előélettel szinte semmire nincs lehetőség, nem tud legálisan elhelyezkedni. Fontos a szemléletváltozás: nincs komoly állami támogatói rendszer, nem foglalkoznak azzal, hogy más esélyt biztosítsanak az életben. Így egyenes az út a visszaeséshez. Külföldön például van a szabadultak számára védett munkahely. Ez kezdetben nagyon nagy segítség lehet. Ezzel a bűnözést is nagyon vissza lehetne szorítani, elképesztően magas a visszaeső bűnözők aránya.”

„Szerintem nagyon fontosak a mentálhigiénés foglalkozások, a közös problémafeltárás, így könnyebb a változás. Látjuk, hogy foglalkoznak velünk, számíthatunk valakire.”

„Most azt kéne mondanom, hogy több kedvezményt adjon, legyen leírás, meggyás. De nem ezt mondom, mert több nézőpontból kell a dolgokat nézni, reálisan. Segítség lenne, ha bent létük alatt több inspirációt, lehetőséget, utakat mutatnának, illetve kapnának, ami később elkíséri őket. Mindannyian, első büntényesként sokat kapunk, a nagy ítélet egyre beljebb visz. Fontos lenne, hogy az első büntényes ne kerüljön össze visszaesővel, mert akkor oda a pozitív inspirációnak... igen, a folyamatos inspiráció lenne a lényeg... (Köszönöm a beszélgetést, remélem, nem volt túl kellemetlen...) Dehogy, én köszönöm... sok olyan kérdés hangzott el, ami engem is foglalkoztat. 3-an vagyunk a zárkában első büntényesek... Sokat beszélgetünk, de elsősorban a hiányosságokról, és nem a megoldási lehetőségekről.”

„Megnézni, hogy az illető mi felé érdeklődik, abban támogatni, ha annak van értelme. Ha az első hónapban nincs támogatás, akkor nincs meg az esélye annak, hogy morálisan visszailleszkedjen az ember. A visszaesésnek is van egy lélektana: ha nincs siker, biztos a visszaesés. Mindenki akar tartani egy szintet. Az emberek lenni akarnak.”